

АНОТАЦІЯ

Галата О.С. Завзятість у структурі психічної регуляції навчальних дій у школярів та студентів. – Кваліфікаційна наукова праця на правах рукопису.

Дисертація на здобуття наукового ступеня доктора філософії за спеціальністю 053 Психологія. – Харківський національний педагогічний університет імені Г.С. Сковороди, Міністерство освіти і науки України, Харків, 2020.

У роботі представлено аналіз науково-теоретичних концепцій і підходів до вивчення проблеми ролі завзятості в емоційно-вольовому, когнітивному, мотиваційному та поведінковому компонентах, системі психічної регуляції та саморегуляції навчально-професійної діяльності у шкільному та студентському віці.

Навчальну завзятість студентів та школярів визначено як психологічний механізм регуляції навчальних дій, за допомогою мобілізації особистісних, мотиваційних, когнітивних, емоційно-вольових та діяльнісних ресурсів, що характеризується підтримкою розпочатої навчальної дії, проявом сили волі, вольовим контролем за дією при високій конкуренції, появі перепон, труднощів, та будь-яких зовнішніх чи внутрішніх дистракторів.

Наукова новизна та теоретична значущість наукової праці, полягають у тому, що:

уперше: 1) виявлено особливості прояву навчальної завзятості у якості психічної регуляції навчальних дій успішних та неуспішних студентів; визначено, що під впливом навчальної завзятості змінюється самоорганізація навчальної діяльності, підвищується рівень саморегуляції та чутливості до зворотного зв'язку, аналізу навчально-професійної діяльності, змінюється спрямування академічної мотивації до навчання (переважно на внутрішню), що у комплексі є важливим психологічним ресурсом зростання успішності;

2) обчислено регресійні рівняння, призначені для прогнозування завзятості у навчально-професійної діяльності студентів з різної успішністю у навчальній діяльності у виші; 3) розроблено концептуальну модель навчальної завзятості; виділено основні компоненти завзятої навчальної дії – цілеспрямованість, зусилля, самоконтроль, доведення діла до кінця;

уточнено: 1) лексикографічне значення поняття «завзятість», найбільш поширеними значеннями якого є «цілеспрямованість», «внутрішній стержень, що непохитно веде до цілі», «упертість», «наполегливість», «внутрішня сила людини (сила духу)», «винахідливість, креативність», «успіх», «робота на результат», «доведення справи до кінця», «працьовитість та волевій зусилля»; 2) способи психологічного забезпечення розвитку у студентів умінь і навичок регуляції навчальних дій методом соціально-психологічного тренінгу;

поглиблено уявлення про детермінанти та закономірності прояву завзятої навчальної дії у школярів та студентів, її особистісні, мотиваційні, діяльнісні, когнітивні та поведінкові предиктори; для успішних студентів це – загальна завзятість, чутливість до зворотного зв'язку, відмова від академічної прокрастинації, ідентифікована мотиваційна регуляція, знижений диспозиційний оптимізм, життєстійкість за параметром «прийняття ризику»; для неуспішних студентів – чутливість до зворотного зв'язку, загальна завзятість, вегетативність (як прояв відчуження від навчання), відмова від академічної прокрастинації, відсутність нігілізму (як прояву відчуження від навчання), емоційна стабільність, відкритість досвіду, мінімізація прив'язаностей, копінг-стратегія направлена на емоції, відсутність емоційного виснаження.

одержали подальший розвиток: 1) поняття завзятості та завзятої навчальної дії у контексті навчальної діяльності школярів, та навчально-професійної діяльності студентів; 2) засоби для психодіагностики завзятості, та завзятої навчальної дії.

Практичне значення роботи полягає у науково-методичному обґрунтуванні шляхів розвитку та вдосконалення психологічних механізмів регуляції навчально-професійної діяльності, визначенні психологічних предикторів навчальної завзятості, як саморегулятивної структури у навчальних діях у студентів взагалі, та у студентів з різними рівнями академічної успішності зокрема; у розробці психодіагностичного комплексу, спрямованого на вивчення завзятості та регуляції навчальної активності; у побудові регресійних рівнянь, за допомогою яких можна прогнозувати рівень завзятості особистості у навчальній діяльності. Запропонований у роботі діагностичний комплекс, розроблений й апробований опитувальник навчальної завзятості можуть бути використані в роботі практичних психологів закладів освіти.

Результати дисертаційного дослідження *впроваджені у навчальний процес* факультету психології і соціології Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди (довідка №01/10-382 від 12.06.2020 р), та *навчально-виховний процес* ЗОШ I-III ступеню Новобаварського району м. Харкова (довідка № 01-28/929-2 від 15.06.2020 р.).

Основні положення роботи й отримані в дисертаційному дослідженні результати можуть бути використані у ході професійної підготовки та підвищення професійного рівня практичних психологів при викладанні навчальних курсів «Вікова психологія», «Психодіагностика», «Загальна психологія», «Педагогічна психологія».

У ході організації емпіричного дослідження було розроблено та апробовано, перевірено на надійність і валідність опитувальник навчальної завзятості. Аналіз результатів психолінгвістичного експерименту дозволив нам розробити концептуальну модель методики навчальної завзятості, де було покладене уявлення про те, що завзята навчальна дія складається з: 1) цілеспрямованості, тобто прагнення людини, яка навчається, досягти

навчальної мети; 2) докладання цією людиною зусиль; 3) високого самоконтролю та 4) здатності доводити діло до кінця.

У результаті проведеного дослідження виявлено різноманітні предиктори завзятої навчальної дії. Особистісні предиктори характеризуються позитивною роллю життєстійкості в розвитку оптимального рівня завзятості. Попередні дослідження показали, що життєстійкість і завзятість створюють цілий ряд захисних механізмів, які захищають людей від стресових і несприятливих ситуацій. Було з'ясовано, що роль таких особистісних характеристик студента як екстраверсії, добросовісності відкритості досвіду обумовлює актуалізацію завзятих навчальних дій, направлених на подолання труднощів та перепон.

Одним із когнітивних предикторів, які сприяють актуалізації завзятих навчальних дій у студентів є їх чутливість до зворотного зв'язку, яка є одним із ключових елементів саморегуляції навчальної та навчально-професійної діяльності. Вона характеризується необхідністю оцінювати успішність власних дій та коригувати їх відповідно до заданого критерію, у пам'яті особистості впливають певні спогади, та інформація, яка наділена особистісним змістом, трансформована в значимий досвід. Кореляційний аналіз дає змогу стверджувати, що для групи студентів з низькою успішністю аналіз власних дій та розвинута чутливість до зворотного зв'язку є набагато важливішою. Оскільки, якщо зазвичай студент має рівень навчання «задовільно» та рідко «добре», він може намагатися змінити це, та змінити власну навчальну ситуацію. Для цього йому необхідно розуміти у якому напрямку рухатися, та як будувати свою діяльність.

Показано, що відчуження та вигорання від навчання негативно впливають на розвиток завзятості та відносяться до емоційно-вольових предикторів навчальної дії. Крім того, для студентів із низькою успішністю кореляційні зв'язки виявилися набагато сильнішими, тому емоційна складова навчальної діяльності є дуже важливим чинником для успішного виконання

навчальної діяльності. Загальне завзяття є вирішальним фактором для формування навчальної завзятості серед неуспішних студентів.

Доведено, що сформована ідентифікована академічна саморегуляція та регуляція власним спонуканням дає змогу студентам завзято працювати над навчальними завданнями, будувати цілі, доводити розпочаті проекти, курсові та дипломні роботи до успішного завершення, не дивлячись на зовнішні дистрактори та внутрішні бажання особистості. Зовнішня саморегуляція навчальної діяльності є перепорою для успішного досягнення навчальних цілей.

Виявлено, що студенти, які вдаються до конструктивних стратегій подолання стресу, а саме до копінгу направлено на вирішення задач, і які не мають у своїх реакціях на несприятливу ситуацію копінгу емоцій – мають високий рівень завзятості. Тому, завзятість прямо залежить від стратегій подолання навчальних стресів, до яких вдаються студенти. Відмова від академічної прокрастинації є показником підвищення навчальної завзятості.

Представлені три регресійні моделі, що відображають основні емоційно-вольові, когнітивні, мотиваційні та особистісні предиктори навчальної завзятості у студентів. Найбільший вплив з боку діагностованих предикторів було виявлено для групи неуспішних студентів. Найменше число предикторів виявлено для групи успішних студентів (усього п'ять). Найбільш впливовими виявилися когнітивний предиктор завзятості – чутливість до зворотного зв'язку та вольовий предиктор – завзятість за методикою Grit. Висока чутливість до зворотного зв'язку – одна з найважливіших умов успішної навчально-професійної діяльності та розвитку завзятості, оскільки студенти аналізують власні дії, керують емоціями, задіюють власну пам'ять задля спроби зміни потенційного стану речей. Крім того, відсутність академічної прокрастинації є поведінковим чинником розвитку завзятості в успішних та невестигаючих студентів. На основі моделей множинної регресії можна визначити основні напрямки практичної роботи зі студентами в умовах їх психологічного супроводу в вузівську психологічну

службу з метою зміцнення волевих якостей особистості і з акцентом на завзятість у навчально-професійній діяльності.

У дисертації наведено обґрунтування та структура програми розвитку навчальної завзятості у студентів в процесі соціально-психологічного тренінгу. Програма розвитку виявилася ефективною, що доведено зростанням показників регуляції та самоорганізації навчальної діяльності, та підвищення власної самоефективності і зниження показників академічної прокрастинації.

Ключові слова: завзятість; саморегуляція навчальної та навчально-професійної діяльності школярів та студентів; психолінгвістичний експеримент; пам'ять; волевий контроль за діями; завзята навчальна дія; предиктори завзятої навчальної дії; відчуження і вигорання; життестійкість; копінг-стратегії; чутливість до зворотного зв'язку; самоорганізація навчальної діяльності; академічна саморегуляція; прокрастинація; розвиток завзятості у формульованому експерименті; тренінг.

SUMMARY

Halata O.S. The Persistence in the Mental Regulation Structure of Secondary School and University Students Educational Actions. – Qualifying scientific work as a manuscript.

Thesis for a PhD in Psychological Sciences in the specialty 053 Psychology. – H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University, Ministry of Education and Science of Ukraine, Kharkiv, 2020.

The analysis of scientific and theoretical concepts and approaches to studying the role of persistence in the emotional-volitional, cognitive, motivational and behavioral components, in the system of mental regulation and self-regulation of educational and professional activities at school and student`s age is presented in thesis.

Students` educational persistence is defined as a psychological regulation mechanism of educational actions, through mobilization of personal, motivational, cognitive, emotional and volitional and activity resources, characterized by supporting started educational action, manifestation of will power, volitional actions control in a highly competitive environment, emergence of difficulties, and any external or internal distractors.

The scientific novelty and theoretical significance of research work are that: *for the first time*: 1) features of educational persistence manifestation as a mental regulation of educational actions of successful and unsuccessful students are revealed; determined that due to the influence of educational persistence the self-organization of educational activity is changed, the level of self-regulation and sensitivity to feedback, analysis of educational and professional activities are increased, the direction of academic motivation is changed (mostly on internal), which in the complex is an important psychological resource for growing academic progress; 2) regression equations intended to predict persistence in the educational and professional activities of students with varying level of academic progress in higher education; 3) the conceptual model of educational persistence was developed; the main components of persistent educational action are allocated – purposefulness, efforts, self-control, completion of work;

The following has been specified: 1) lexicographic meaning of the term «persistence», common meanings of which are «purposefulness», «inner grit that steadfastly leads to achieving a goal», «stubbornness», «perseverance», «inner strength of a person (strength of spirit) », «ingenuity, creativity», «success», «work with a view to achieving results», «completion of work», «diligence and willpower»; 2) ways of psychological assurance of development of abilities and skills of regulation of educational actions of students by means of social and psychological training;

The following has been improved understanding of the determinants and patterns of manifestation of persistent educational action of school and university students, its personal, motivational, activity, cognitive and behavioral predictors;

for successful students it is general persistence, sensitivity to feedback, refusal of academic procrastination, identified motivational regulation, reduced dispositional optimism, hardiness and its parameter challenge; for unsuccessful students – sensitivity to feedback, general persistence, vegetativeness (as a manifestation of alienation from study), refusal of academic procrastination, lack of nihilism (as a manifestation of alienation from study), emotional stability, openness of experience, minimization of attachments, coping -strategy focused on emotions, lack of emotional exhaustion.

The following has been further developed: 1) the concept of persistence and persistent educational action in the context of educational activities of school students, and educational and professional activities of university students; 2) tools for psychodiagnostics of persistence and persistent educational action.

The practical significance of the work is that the scientific and methodological substantiation of the ways of development and improvement of the regulation psychological mechanisms of educational and professional activity, the determination of psychological predictors of educational persistence, as self-regulatory structures of educational actions of students in general, and particularly among students with different levels of academic progress; the development of a psychodiagnostic complex aimed at studying the persistence and regulation of educational activity; regression equations intended to predict persistence in the educational and professional activities; proposed diagnostic complex, the developed and tested questionnaire of educational persistence can be used in the work of practical psychologists of educational institutions. The diagnostic set of methods offered in the work, developed and tested questionnaire of educational persistence can be used by practical psychologists in the educational institutions.

The results of the research were implemented in the educational process of the Faculty of Psychology and Sociology of H.S. Skovoroda Kharkiv National Pedagogical University (Certificate №01/10-382 dated June 12, 2020) and educational process of I-III degree secondary school of Novobavarsky district of Kharkiv (Certificate № 01-28/929-2 dated June 15, 2020).

The main provisions and results of scientific work can be used in the course of training and professional advancement of practical psychologists mastering the educational courses «Age Psychology», «Psychodiagnostics», «General Psychology», «Pedagogical Psychology».

In the process of organizing the empirical research, a questionnaire of educational persistence was developed and tested, checked for reliability and validity. The analysis of psycholinguistic experiment`s results allowed us to develop a conceptual model of educational persistence methodology, there is an idea that persistent educational action consists of: 1) purposefulness, that is, the student's desire to achieve educational goal; 2) person`s efforts; 3) high self-control; and 4) the ability to get the work done.

The results of the study identified various predictors of persistent educational action. Personality predictors are characterized by the positive role of hardiness in the development of optimal persistent level. Previous researches have shown that hardiness and persistence in the complex can be used as protective mechanisms from stressful and negative situations. It was found that the role of such personal student`s characteristics as extraversion, conscientiousness, openness of experience cause the actualization of persistent educational actions aimed at overcoming difficulties and obstacles.

Sensitivity to feedback is one of the cognitive predictors, which contribute to the actualization of students` persistent educational actions, which is one of the key elements of self-regulation of educational and educational-professional activities. It is characterized by the necessity to estimate the success of their own actions and adjust them according to a given criteria, a person recalls certain memories from memory, and information that is endowed with personal content is transformed into meaningful experience. Correlation analysis suggests that for a group of students with low academic progress, the analysis of their own actions and developed sensitivity to feedback is much more important. So, if a student usually has a level of study «satisfactory» and rarely «good», he can try to change it and

change his own learning situation. For doing this, he needs to understand in which direction to move, and how to build his further activity.

It is shown that alienation and burnout from study negatively affect the development of persistence and are related to emotional and volitional predictors of educational action. Moreover, for students who have low academic achievements correlations turned out to be much stronger; therefore, the emotional component of educational activity is a very important factor for successful academic performance. General perseverance is a decisive factor in the formation of academic persistence among unsuccessful students.

It is proven that the identified academic motivation and self-regulation motivation allow students to persistent work on educational tasks, build goals, finish projects, term and diploma works to successful completion, despite external distractors and individual internal desires. External self-regulation of educational activity is an obstacle to the successful achievement of educational goals.

It is found that students who use constructive strategies to overcome stress, namely task-oriented coping, and who do not have in their reactions to the unfavorable situation emotion-oriented coping strategy – have a high level of persistence. Therefore, persistence directly depends on the coping strategies. Refusal of academic procrastination is an indicator of increased academic persistence.

Three regression models are presented; they show basic emotional, volitional, cognitive, motivational and personal predictors of the students' educational persistence. The greatest influence on the part of diagnosed predictors is found for the group of unsuccessful students. The lowest number of predictors is shown in the regression model created for a group of successful students (only five). The most influential were the cognitive predictor of persistence – sensitivity to feedback and a volitional predictor – persistence according to the Grit method. High sensitivity to feedback is one of the most important conditions for successful educational and professional activity and the development of persistence, since students analyze their actions, control emotions, use their own memory to try to

change the potential state of affairs. And furthermore, lack of academic procrastination is a behavioral factor in the development of persistence in successful and unsuccessful students. Based on multiple regression models, it is possible to determine the main directions of practical work with students in the conditions of their psychological support in the university psychological service in order to strengthen the volitional qualities of the individual and with an emphasis on persistence in educational and professional activity.

The thesis contains the justification for and the structure of the program for the development of students' educational persistence during their socio-psychological trainings. The development program proved to be effective, as evidenced by the growth in regulation and self-organization of educational activities, and increasing self-efficacy and the decreasing in academic procrastination.

Keywords: persistence; self-regulation of educational and educational-professional activity of secondary school and university students; psycholinguistic experiment; memory; volitional control of actions; persistent educational action; predictors of persistent educational action; alienation and burnout; hardiness; coping strategies; sensitivity to feedback; self-organization of educational activity; academic self-regulation; procrastination; development of persistence in the formative experiment; trainings.

СПИСОК ОПУБЛІКОВАНИХ ПРАЦЬ ЗА ТЕМОЮ ДИСЕРТАЦІЇ

I. Наукові праці, у яких опубліковані основні результати дослідження

1. Галата О.С. Психологічні підходи до визначення сутності завзятості. *Вісник Харківського національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. Психологія*. Х.: ХНПУ, 2017. Випуск 56. С. 52–62.

2. Галата О.С. Correlation between educational persistence and self-organization of activity of school and university students. *Вісник Харківського*

національного педагогічного університету імені Г.С. Сковороди. *Психологія*. Х.: ХНПУ, 2018. Випуск 59. С. 8–17.

3. Галата О.С. Психодіагностика завзятості в навчальній діяльності школярів та студентів. *Теорія і практика сучасної психології* : зб. наук. пр. *Класич. приват. ун-т*. Запоріжжя, 2019. № 5. Т. 2. С. 33-41

4. Галата О.С. Учебное упорство и жизнестойкость у студентов. *The European Journal of Education and Applied Psychology*, Premier Publishings.r.o. Vienna, 2020. №1. P. 35-39.

II. Опубліковані праці апробаційного характеру

5. Галата О.С. Теоретичний аналіз дослідження завзятості у психологічній науці. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя: психотехнології особистісних змін*: тези доп. III Всеукр. наук.-практ. конф. СумДПУ ім. А.С. Макаренка (м. Суми, 16-17 лютого 2017 р.). Суми, 2017. С. 19.

6. Галата О.С. Роль завзятості у навчальній діяльності школярів та студентів. *Особистість, суспільство, закон: психологічні проблеми та шляхи їх розв'язання*: зб. тез доп. між нар. наук.-практ. конф., присв. пам'яті проф. С.П. Бочарової, МВС України, Харків. нац. ун-т внутр. справ (м. Харків, 30 березня 2017 р.). Харків, 2017. С. 20-21

7. Галата О.С. Завзятість та наполегливість як основні предиктори успіху в навчальній діяльності. *Психолого-педагогічні аспекти розвитку лідерського потенціалу сучасної молоді: теорія і практика*. матеріали III Міжн. наук.-практ. конф. студ. асп. та молод. вчених НТУ «ХП» (м. Харків, 18-19 жовтня 2017 р.). Харків, 2017.

8. Галата О.С. Завзятість у навчальній діяльності студентів. *Харківський осінній марафон психотехнологій*: матеріали науково-практичної конференції ХНПУ імені Г.С. Сковороди (м. Харків, 28 жовтня 2017 року). Харків, 2017. С. 175-177

9. Галата О.С. Завзятість та наполегливість в учнів та студентів залежно від саморегуляції навчально-пізнавальної діяльності. *Особистість,*

сім'я і суспільство: питання педагогіки і психології: збірник тез наукових робіт учасників міжнародної науково-практичної конференції (м. Львів, 24-25 листопада 17 року). Львів, 2017. С. 30-32

10. Кузнєцов М.А., Галата О.С. Психодіагностика завзятості в навчальній діяльності школярів та студентів *International scientific conference "Modernization of educational system: world trends and national peculiarities"* (Vytautas Magnus University, Kaunas, Lithuania. February, 23rd, 2018).

11. Галата О.С. Завзятість як чинник успіху студентів у навчальній діяльності *Психологія в сучасному світі*: тези доповідей науково-практичної конференції студентів і молодих Національного аерокосмічного університету ім. М.Є. Жуковського «Харківський авіаційний інститут». Харків, 2018. С. 12

12. Галата О.С. Навчальна завзятість та її залежність від самоорганізації діяльності студентів та школярів *Харківський осінній марафон психотехнологій*: матеріали II міжрегіон. наук.-практ. конференції з профорієнт. та проф. вдоскон. псих-ів ХНПУ імені Г.С. Сковороди (м. Харків, 27 жовтня 2018 р). Харків, 2018. – С. 126-129

13. Галата О.С. Цілеспрямованість як один з компонентів навчальної завзятості у студентів та школярів. *Особистість у кризових умовах та критичних ситуаціях життя*: програма V Міжнародної науково-практичної конференції, до 95-ої річниці від дня заснування СумДПУ ім. А.С. Макаренка (м. Суми, 28 лютого-1 березня 2019 р.). Суми, 2019. С. 39-42.

14. Галата О.С. Розробка методики діагностики особливостей завзятості у навчальній діяльності студентів та школярів. *Харківський осінній марафон психотехнологій*: матеріали III міжрегіональної наук.-практ. конф., ХНПУ імені Г.С. Сковороди (м. Харків, 26 жовтня 2019 р.). Харків, 2019. С. 85-90